नाम ।

* नामतालिकां पूरयत ।

नाम	प्रातिपदिकम्	अन्तम्	लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
विद्वत्सु	विद्वस्	वस्-प्रत्ययान्तम्	पुंलिङ्गम्	सप्तमी	बहुवचनम्
व्याधिभिः	व्याधि	इकारान्तम्	पुंलिङ्गम्	तृतीया	बहुवचनम्
मात्रे	मातृ	ऋकारान्तम्	स्त्रीलिङ्गम्	चतुर्थी	एकवचनम्
तपस्वी	तपस्विन्	इन्नन्तम्	पुंलिङ्गम्	प्रथमा	एकवचनम्
प्राणिनाम्	प्राणिन्	इन्नन्तम्	पुंलिङ्गम्	षष्ठी	बहुवचनम्
अनेन प्रकारेण अधोलिखितशब्दानां रूपपरिचयं लिखत ।					
सद्भ्यः					
सखि					
भर्ता					
लक्ष्मीः					
सूनोः					
द्विषताम्					
सीमानम्					
सद्मनि					
चैत्रगौर्याः					
तिथौ					
अम्ब					
माता					
शूली					

नाम	प्रातिपदिकम्	अन्तम्	लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
अम्भः					
पद्मे					
मूर्ध्नि					
शशी					
सहस्रांशौ					
चन्द्रमाः					
तनयौ					
भास्वान्					
राष्ट्रवादिनाम्					
हनुमान्					
शुचा					
सरस्वत्याः					
जगति					
स्त्रियः					
भरतमुनिना					
प्रत्युषसि					
भ्रातॄणाम्					
कर्तृभ्यः					
पितृभिः					
गुरुम्					
शिशोः					
पर्णशालायाम्					
धातारम्					

भ्रातरौ					
नामनी					
वधू:					
अष्टसिद्धय:					
भगवन्					
प्राणान्					
भूमौ					
वासांसि					
भट्टिन्या:					

समास: ।

* समासतालिकां पूरयत ।

समस्तपदम्	समासविग्रह:	समासनाम
आसेतुहिमाचलम्	सेतो: आरभ्य हिमाचलपर्यन्तम् ।	अव्ययीभाव: ।
तापसकुमारौ	तापसौ च इमौ कुमारौ च ।	कर्मधारय: ।
तीर्णजलधि:	तीर्ण: जलधि: येन स: ।	बहुव्रीहि: ।
गोकुलस्था:	गोकुले तिष्ठन्ति इति ।	उपपद-तत्पुरुष: ।
स्त्रीपुरुषा:	स्त्रिय: च पुरुषा: च ।	इतरेतर-द्वन्द्व: ।

अनेन प्रकारेण अधोलिखितानां समस्तपदानां समासविग्रहं समासनाम च लिखत ।

समस्तपदम्	समासविग्रह:	समासनाम
मनोविनोदनम्		
स्तुतिकन्या		
असन्त:		

समस्तपदम्	समासविग्रहः	समासनाम
गुणोत्तरः		
सह्याश्रितः		
सर्वर्तवः		
गोदावरीरोधः		
पञ्चवटी		
सदारः		
विन्यस्तहस्तः		
पवित्राम्भः		
महालसाख्या		
तुलजापुरस्था		
वाजिविभूषणम्		
हतवचाः		
चन्द्रचूडः		
वारान्निधिः		
खद्योतः		
सहस्रांशुः		
पुस्तकस्था		
गदार्तः		
फलदा		

पुरुषसिंह:		
सानिल:		
वितथवृत्ति:		
मज्जनोत्थित:		
बुद्धिविभव:		
साहसयुज्		
अर्थहीना:		
चिन्तनमग्ना:		
कोषगता:		
वर्णविपर्यय:		
प्रतिदिनम्		
स्नानार्थम्		
शिरोमर्दनम्		

शुक्लशिरोरुह:	कोषदण्डौ	अकृष्या	ग्रामान्तरम्	अनुदकम्
राक्षसीज:	पितृहृदयानि	कृतनामधेय:	सर्वदमनः	पुरुवंश:
एकान्वय:	भूमिपतिता	रक्षाकरण्डकम्	कुशलवौ	सहस्रदीधिति:
प्रकृतिस्था	युष्मदाश्रमे	अशननाश:	दुष्टाचार्य:	क्षीणायु:
निष्फलम्	भवत्सार्धम्	गोकुलस्थाः	विद्वद्धनम्	सकलनन्दन:
रसिकवरा:	सूत्रधार:	पादवन्दनम्	सुरवाणी	मनोमेलनम्

कृदन्ताः ।

गतवर्षे वयं 'क्त–क्तवतु–शतृ–शानच्–कृत्याः' इत्यादीनां कृत्–प्रत्ययानाम् (कृदन्तानाम्) अध्ययनं कृतवन्तः । इदानीं, वयम् अन्येषां केषाञ्चन कृत्–प्रत्ययानाम् अध्ययनं करवाम ।

धातोः 'ल्युट्' प्रत्ययेन नामशब्दः उद्भवति । एषः शब्दः क्रियां दर्शयति ।

धातोः 'क्तिन्' प्रत्ययेन स्त्रीलिङ्गः नामशब्दः उद्भवति । एषः शब्दः क्रियायाः नाम दर्शयति ।

धातोः 'घञ्' प्रत्ययेन पुंलिङ्गः नामशब्दः उद्भवति । एषः शब्दः क्रियायाः भावं दर्शयति ।

धातोः 'तृच्' प्रत्ययेन विशेषणशब्दः उद्भवति । एषः शब्दः क्रियायाः कर्तारं दर्शयति ।

१. ल्युट्					
प्रसाधनम्	उत्खननम्	उपयोजनम्	धावनम्	सम्मार्जनम्	स्नानम्
विलेपनम्	नाशनम्	परिधानम्	धारणम्	मर्दनम्	धूपनम्
रेखणम्	वन्दनम्	निर्माणम्	अलङ्करणम्	भूषणम्	स्थानम्
विज्ञानम्	उपनयनम्	पालनम्	अतिपातनम्	प्रदानम्	सन्दर्शनम्
वदनम्	ज्ञानम्	निष्कासनम्	निर्धारणम्	दर्शनम्	चिन्तनम्
निर्वचनम्	वचनम्	शमनम्	लेखनम्	नन्दनम्	संवर्धनम्
आकर्षणम्	गुञ्जनम्	मण्डनम्	खननम्	ग्रहणम्	घर्षणम्
फलनम्	रोपणम्	मेलनम्	अध्ययनम्	पानम्	करणम्
२. क्तिन्					
रतिः	गतिः	भक्तिः	विरक्तिः	मुक्तिः	निर्मितिः
वृत्तिः	प्राप्तिः	प्रीतिः	अनुरक्तिः	भीतिः	बुद्धिः
आवृत्तिः	शक्तिः	आसक्तिः	युक्तिः	अनुभूतिः	उक्तिः
३. घञ्					
नाशः	लेपः	वासः	प्रणामः	क्रोधः	संविभागः
रामः	योगः	रागः	लाभः	आचारः	निरनुक्रोशः
४. तृच्					
प्रणन्ता	धाता	कर्ता	श्रोता	भ्राता	भर्ता

तद्धितान्ताः ।

कांश्चन विशिष्टान् प्रत्ययान् योजयित्वा नाम–सर्वनाम–विशेषणेभ्यः तद्धितान्तशब्दाः निर्मीयन्ते । अत्र केचन तद्धितान्तशब्दाः तेषां सामान्यैः अर्थैः सह दत्ताः वर्तन्ते । तेषां सम्यग् अध्ययनम् अस्माभिः कर्तव्यम् ।

१) **शुक्लत्वम्** = शुक्लस्य भावः ।
२) **कण्टकितम्** = कण्टकाः अस्य सन्ति ।
३) **क्षुद्रता** = क्षुद्रस्य भावः ।
४) **श्यामत्वम्** = श्यामस्य भावः ।
५) **मात्सर्यम्** = मत्सरस्य भावः ।
६) **योग्यता** = योग्यस्य भावः ।
७) **दारिद्र्यम्** = दरिद्रस्य भावः ।
८) **मत्सरिणी** = मत्सरः अस्याः अस्ति ।
९) **शूली** = शूलम् अस्य अस्ति ।
१०) **महत्त्वम्** = महतः भावः ।
११) **अद्यतनीयः** = अद्य भवम् ।
१२) **भारतीयः** = भारते भवः ।
१३) **साहित्यम्** = सहितस्य भावः ।
१४) **निरामयत्वम्** = निरामयस्य भावः ।
१५) **बाह्यम्** = बहिः भवम् ।
१६) **नैसर्गिकता** = नैसर्गिकस्य भावः ।
१७) **प्राचुर्यम्** = प्रचुरस्य भावः ।
१८) **प्राकृतिकम्** = प्रकृत्याः उत्पन्नम् ।
१९) **दैवम्** = देवस्य इदम् ।
२०) **उद्योगी** = उद्योगः अस्य अस्ति ।
२१) **पौरुषम्** = पुरुषस्य इदम् ।
२२) **सौकर्यम्** = सुकरस्य भावः ।
२३) **वैविध्यम्** = विविधस्य भावः ।
२४) **नावीन्यम्** = नवीनस्य भावः ।
२५) **स्वास्थ्यम्** = स्वस्थस्य भावः ।
२६) **सौन्दर्यम्** = सुन्दरस्य भावः ।
२७) **शौचम्** = शुचेः इदम् ।
२८) **धैर्यम्** = धीरस्य भावः ।
२९) **चर्मवान्** = चर्म अस्य अस्ति ।
३०) **औपकारिकी** = उपकारेण निर्वृत्ता ।
३१) **स्वाम्यम्** = स्वामिनः भावः ।
३२) **पौण्डरीकम्** = पुण्डरीकाणां समाहारः ।
३३) **शारदम्** = शरदि भवम् । शारदायाः इदम् ।
३४) **देशीयाः** = देशे भवाः ।
३५) **श्रेष्ठत्वम्** = श्रेष्ठस्य भावः ।
३६) **मौलिकम्** = मूले भवम् ।
३७) **सामर्थ्यम्** = समर्थस्य भावः ।
३८) **साधर्म्यम्** = सधर्माणां भावः ।
३९) **मातृत्वम्** = मातुः भावः ।
४०) **सौभद्रः** = सुभद्रायाः अपत्यं पुमान् ।
४१) **पौत्रः** = पुत्रस्य अपत्यं पुमान् ।
४२) **धार्तराष्ट्रम्** = धृतराष्ट्रस्य इदम् ।
४३) **शौण्डीर्यम्** = शौण्डीरस्य भावः ।
४४) **दैवतम्** = देवतानाम् इदम् ।
४५) **मानुषः** = मनोः अपत्यं पुमान् ।
४६) **चापलम्** = चपलस्य भावः इदं वा ।
४७) **स्वाभाविकम्** = स्वभावात् उत्पन्नम् ।
४८) **कुलीनम्** =कुले भवम् ।
४९) **प्राणी** = प्राणाः सन्ति अस्य ।
५०) **यौवनम्** = यूनः भावः ।

अमरकोषः ।

जगत् – त्रिष्वथो जगती लोको विष्टपं भुवनं जगत् ।	त्रिष्वथः, जगती, लोकः, विष्टपम्, भुवनम्, जगत्, ।
शरीरम् – गात्रं वपुः संहननं शरीरं वर्ष्म विग्रहः ।	गात्रम्, वपुः, संहननम्, शरीरम्, वर्ष्म, विग्रहः ।
कुन्तलः – चिकुरः कुन्तलो वालः कचः केशः शिरोरुहः ।	चिकुरः, कुन्तलः, वालः, कचः, केशः, शिरोरुहः ।
वस्त्रम् – वस्त्रमाच्छादनं वासश्चैलं वसनमंशुकम् ।	वस्त्रम्,आच्छादनम्, वासः, चैलम्,वसनम्,अंशुकम् ।
द्विषत् – रिपौ वैरिसपत्नारिद्विषद्द्वेषणदुर्हृदः ।	रिपुः, वैरी, सपत्नः, अरिः, द्विषद्, द्वेषणः, दुर्हृदः ।
सितः – अवदातः सितो गौरो वलक्षो धवलोऽर्जुनः ।	अवदातः, सितः, गौरः, वलक्षः, धवलः, अर्जुनः ।
आयुधम् – आयुधं तु प्रहरणं शस्त्रमस्त्रमथास्त्रियौ ।	आयुधम्, प्रहरणम्, शस्त्रम्, अस्त्रम् ।
मृद् – मृन्मृत्तिका प्रशस्ता तु मृत्सा मृत्स्ना च मृत्तिका ।	मृद्, मृत्तिका, प्रशस्ता, मृत्सा, मृत्स्ना ।
अटवी– अटव्यरण्यं विपिनं गहनं काननं वनम् ।	अटवी, अरण्यम्, विपिनम्, गहनम्, काननम्, वनम् ।
षण्मुखः– कार्तिकेयो महासेनः शरजन्मा षडाननः ।	कार्तिकेयः, महासेनः, शरजन्मा, षडाननः ।
सहस्रांशुः– भानुर्हंसः सहस्रांशुस्तपनः सविता रविः ।	भानुः, हंसः, सहस्रांशुः, तपनः, सविता, रविः ।
द्विरेफः– द्विरेफपुष्पलिड्भृङ्गषट्पदभ्रमरालयः ।	द्विरेफः, पुष्पलिड्, भृङ्गः, षट्पदः, भ्रमरः, अलिः ।
वह्निः– अग्निर्वैश्वानरो वह्निर्वीतिहोत्रो धनञ्जयः ।	अग्निः, वैश्वानरः, वह्निः, वीतिहोत्रः, धनञ्जयः ।
कलहः– अस्त्रियां समरानीकरणाः कलहविग्रहौ ।	समरः, अनीकरणः, कलहः, विग्रहः ।
मार्जारः– ओतुर्बिडालो मार्जारो वृषदंशक आखुभुक् ।	ओतुः, बिडालः, मार्जारः, वृषदंशकः, आखुभुक् ।
गङ्गा– गङ्गा विष्णुपदी जह्नुतनया सुरनिम्नगा ।	गङ्गा, विष्णुपदी, जह्नुतनया, सुरनिम्नगा ।
वीचिः– भङ्गस्तरङ्ग ऊर्मिर्वा स्त्रियां वीचिरथोर्मिषु ।	भङ्गः, तरङ्गः, ऊर्मिः, वीचिः ।
दर्पणः– दर्पणे मुकुरादर्शौ ।	दर्पणः, मुकुरः, आदर्शः ।
विघ्नः– विघ्नोऽन्तरायः प्रत्यूहः स्यादुपघ्नोऽन्तिकाश्रये ।	विघ्नः, अन्तरायः, प्रत्यूहः, उपघ्नः, अन्तिकाश्रयः ।
शक्तिः– शक्तिः पराक्रमः प्राणो विक्रमस्त्वतिशक्तिता ।	शक्तिः, पराक्रमः, प्राणः, विक्रमः, अतिशक्तिता ।
पत्नी– पत्नी पाणिगृहीती च द्वितीया सहधर्मिणी ।	पत्नी, पाणिगृहीती, द्वितीया, सहधर्मिणी ।
शकुन्तः– शकुन्तिपक्षिशकुनिशकुन्तशकुनद्विजाः ।	शकुन्तिः, पक्षी, शकुनिः, शकुन्तः, शकुनः, द्विजः ।
अन्वयः– सन्ततिर्गोत्रजननकुलान्यभिजनान्वयौ ।	सन्ततिः, गोत्रम्, जननम्, कुलम्, अभिजनः, अन्वयः ।
परिव्राजकः– भिक्षुः परिव्राट् कर्मन्दी पाराशर्यपि मस्करी ।	भिक्षुः, परिव्राट्, कर्मन्दी, पाराशरी, मस्करी ।
पद्मा – लक्ष्मीः पद्मालया पद्मा कमला श्रीर्हरिप्रिया ।	लक्ष्मीः, पद्मालया, पद्मा, कमला, श्रीः, हरिप्रिया ।

- **विरुद्धार्थकशब्दान् लिखत ।**

१) लघुः ×
२) सुगन्धः ×
३) शुक्लः ×
४) मिथ्या ×
५) मूढः ×
६) सुलभा ×
७) श्रेष्ठाः ×
८) द्रुतम् ×
९) पुरा ×
१०) सज्जनः ×
११) सुकरम् ×
१२) क्षीणायुः ×
१३) निष्फलम् ×
१४) जीवितः ×
१५) वृद्धिः ×
१६) स्वपक्षम् ×
१७) पृष्ठतः ×

सूचनानुसारं परिवर्तनम् ।

१. अधोलिखितानि वाक्यानि लट्/लङ्/लोट्/विधिलिङ् इत्येतेषु लकारेषु परिवर्तयत ।

✻ यथा– राजा बालं परिष्वजते ।

लट्	लङ्	लोट्	विधिलिङ्
राजा बालं परिष्वजते ।	राजा बालं पर्यष्वजत ।	राजा बालं परिष्वजताम् ।	राजा बालं परिष्वजेत ।

१) गर्दभा: गीतं गायन्ति ।
२) स्तुतिकन्या कौमारं वहति ।
३) रामचन्द्र: गोदावरीरोधसि अवसत् ।
४) यात्रिवर्ग: नृसिंहवाटीम् आगच्छति ।
५) चन्द्रचूड: व: पातु ।
६) अम्बा कुप्यति ।
७) वीर-सावरकर: तम् अब्रवीत् ।
८) रक्षक: द्वारताडनम् अकरोत् ।
९) वीर-सावरकर: गोलिकाध्वनिम् अशृणोत् ।
१०) सरस्वती पुन: वदति ।
११) भाषा: चिन्तयन्तु ।
१२) प्रसाधनकलाया: षोडश अङ्गानि सन्ति ।
१३) अल्पकोषो हि राजा पौरजानपदान् ग्रसते ।
१४) सीताध्यक्ष: कार्पासबीजानि गृह्णीयात् ।
१५) राजा बीजभक्तोपग्रहं कुर्यात् ।
१६) राजा स्तेन-व्याल-व्याधिभि: उपहतान् पशुव्रजान् रक्षेत् ।
१७) अयं स्वर: कस्यचित् लोकवीरस्य भवेत् ।
१८) घटोत्कच: वृक्षम् उत्पाट्य प्रहरति ।
१९) तव संरम्भ: वर्धते ।
२०) महाराज: शृणोतु ।
२१) वर्धते मे कुतूहलम् ।
२२) तापस: कण्व: प्रविशति ।
२३) क्षुधा मां बाधते ।
२४) अज्जुका प्राणान् परित्यजति ।
२५) एते विद्वांस: तादृशमेव नाटकं द्रष्टुं न इच्छन्ति ।

२. अधोलिखितानि वाक्यानि एक/द्वि/बहुवचने परिवर्तयत ।

१) गर्दभा: गीतं गायन्ति ।
२) जना: दोलोत्सवं वितन्वते ।

३) तरु: न वदति ।
४) रक्षक: द्वारभङ्गम् अकरोत् ।
५) भारतीयभाषा: देवीं सरस्वतीम् अगच्छन् ।
६) शब्दकोषा: शब्दानाम् अर्थान् प्रकाशयन्ति ।
७) विविधप्रसाधनसाहित्यस्य प्रभूतम् उपयोजनं भारतीया: अकुर्वन् ।
८) राजा बीजभक्तोपग्रहं कुर्यात् ।
९) अहं सौभद्रं स्मरामि ।
१०) अहं गिरिम् उत्पाट्य प्रहरामि ।
११) उटजे मृत्तिकामयूर: तिष्ठति ।
१२) बालक: हस्तं प्रसारयति ।
१३) अहं पितरं वेदितुमिच्छामि ।
१४) विद्वांस: नाटकं द्रष्टुं न इच्छन्ति ।
१५) वयं श्रीकृष्णं प्रार्थयामहे ।

३. पूर्वकालवाचकं निष्कासयत ।

१) समुद्र: पीताम्बरं दृष्ट्वा स्वकन्याम् अयच्छत् ।
२) भारतीया: विविधप्रसाधनसाहित्यस्य प्रभूतम् उपयोजनं कृत्वा स्वसौन्दर्यं वर्धितवन्त: ।
३) रामचन्द्र: वन्यां वृत्तिम् अवलम्ब्य पञ्चवट्याम् अवसत् ।
४) माता वदने जगत् दृष्ट्वा विस्मयवशम् अगच्छत् ।
५) भगवान् तूष्णीं स्थित्वा योगं चिन्तयतु ।
६) सरस्वती स्मितं कृत्वा उक्तवती ।
७) अहम् एतद् बालशौण्डीर्यं दृष्ट्वा सौभद्रं स्मरामि ।
८) अहम् इमं स्थूलं वृक्षमुत्पाट्य प्रहरामि ।
९) प्रथमा तापसी विलोक्य वदति ।

४. पूर्वकालवाचकं योजयत ।

१) भक्तव्रज: क्षेत्रं समागच्छति विठ्ठलं भजति च ।
२) पाण्डुरङ्ग: इष्टकायां तिष्ठति भक्तमनोरथान् पूरयति च ।
३) जना: ऋतुम् अनुसरन्ति प्रसाधनं कुर्वन्ति च ।
४) सरस्वती विहसति वदति च ।
५) विनायक: विवरं सम्प्रविशति बहि: निर्गमे यतते च ।
६) रक्षक: शून्यकक्षम् अवलोकयति भीतिभग्नहृदयो भवति च ।
७) एतद् गिरिकूटम् उत्पाटयामि प्रहरामि च ।
८) रक्षाकरण्डक: सर्प: भवति, तं दशति च ।
९) राम: विदूषकम् आह्वयति वदति च ।
१०) भीम: सौभद्रं स्मरति घटोत्कचं वदति च ।

५. सति–सप्तमी–रचनां निष्कासयत ।

१) यत्ने कृते न सिध्यति चेत् कोऽत्र दोषः?
२) न कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ।
३) कार्यकाले समुत्पन्ने न सा विद्या न तद्धनम् ।
४) उदिते तु सहस्रांशौ न खद्योतो न चन्द्रमाः ।
५) पथ्ये सति गदार्तस्य भेषजग्रहणेन किम्?
६) चित्ते विषण्णे भुवनं विषण्णम् ।
७) केशधूपे कृते केशाः सुगन्धेन विराजन्ते ।
८) सति कुसुमालङ्कारे सुवर्णादिभिः किं प्रयोजनम्?
९) चिन्तनमग्नासु सर्वासु भाषासु सरस्वती वदति ।
१०) अभिवाद्य प्रस्थिते मयि त्वं किम् उपदिष्टः अम्बया ।

६. वाच्यपरिवर्तनं कुरुत ।

१) वायुना न नीतः याचकः ।
२) गीतं गायन्ति गर्दभाः ।
३) स्तुतिकन्या वहति कौमारम् ।
४) शुष्ककेशानां कृष्णीकरणं तेन उपदिष्टम् ।
५) बाणकविना पटभेदाः निरूपिताः ।
६) कृष्णेन मृद् भक्षिता ।
७) भाषाभिः सरस्वती पृष्टा ।
८) निरुक्तकारेण यास्कमुनिना निर्वचनं निरूपितम् ।
९) चक्रवर्तिलक्षणम् अपि अनेन धार्यते ।
१०) त्वया मह्यं दक्षिणा प्रदत्ता ।
११) अहं भगवन्तम् एव अनुसरामि ।
१२) अहं सर्पेण दष्टा ।
१३) यमेन अहं प्रेषितः ।
१४) नटः सत्यं वदति ।
१५) किं त्वया एषः मानुषः आनीतः?

***